

CHƯƠNG X. MÁY ĐIỆN 1 CHIỀU

10.1. Nguyên lý làm việc

10.2. Cấu tạo

10.3. Sức điện động phần ứng và mô men điện từ

10.4. Tia lửa điện và biện pháp khắc phục

10.5. Phân loại

10.6. Máy phát điện một chiều

10.7. Động cơ điện một chiều

1

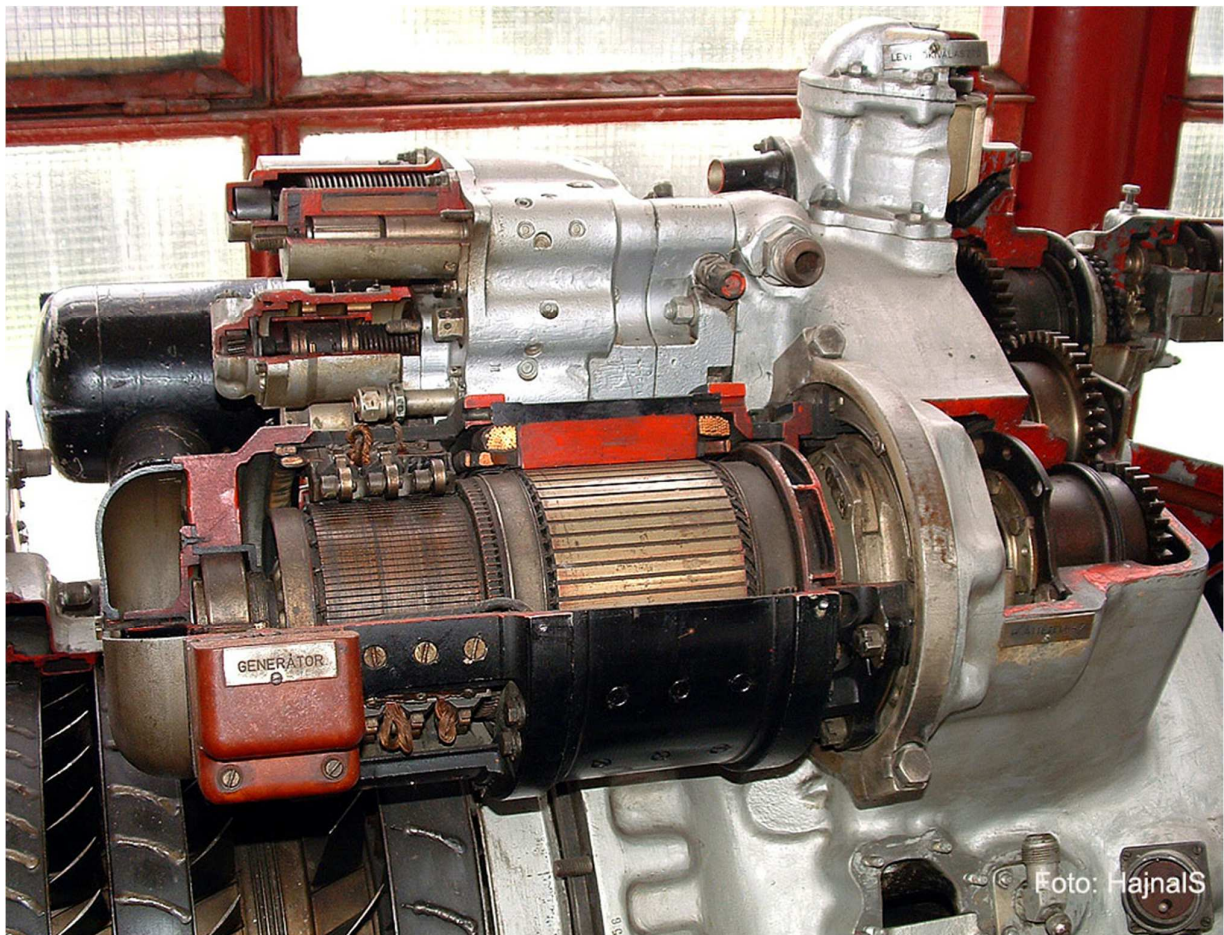

Foto: HajnalS

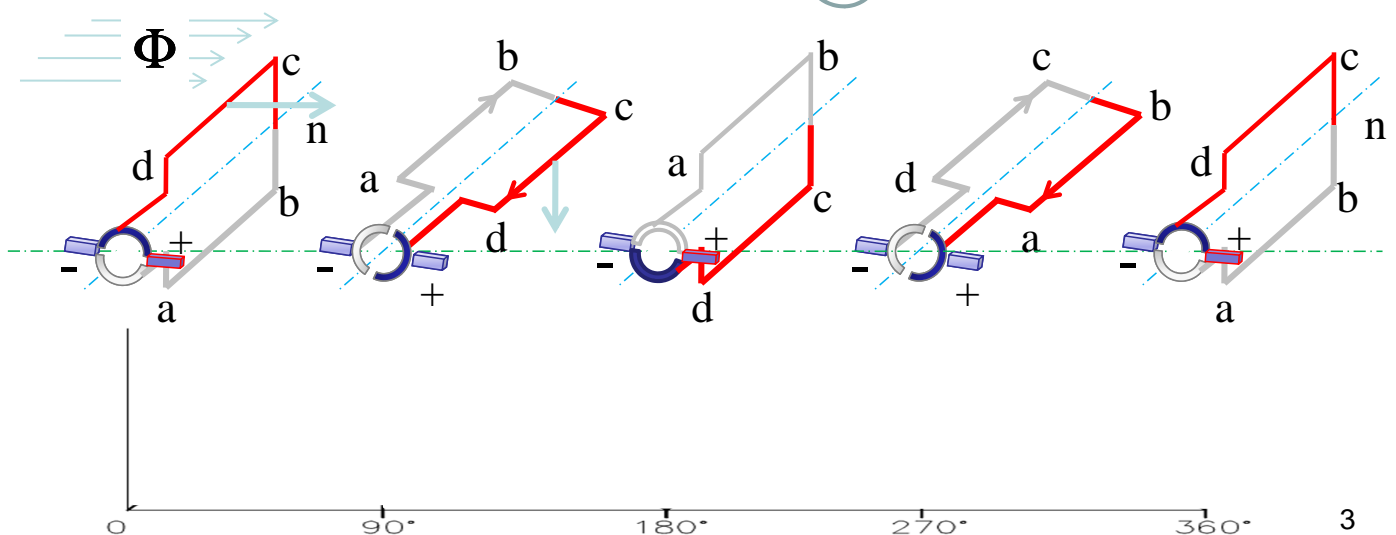
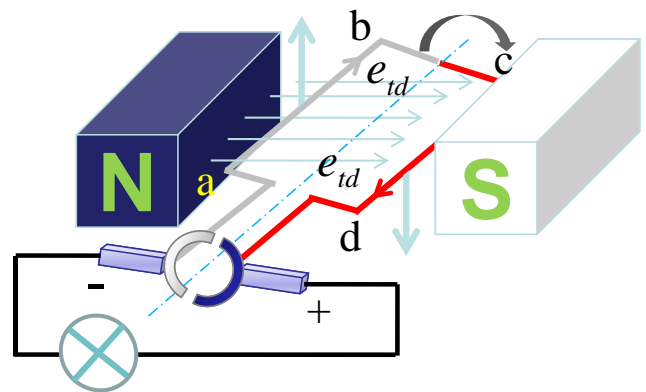
2

10.1 Nguyên lý làm việc

Máy phát

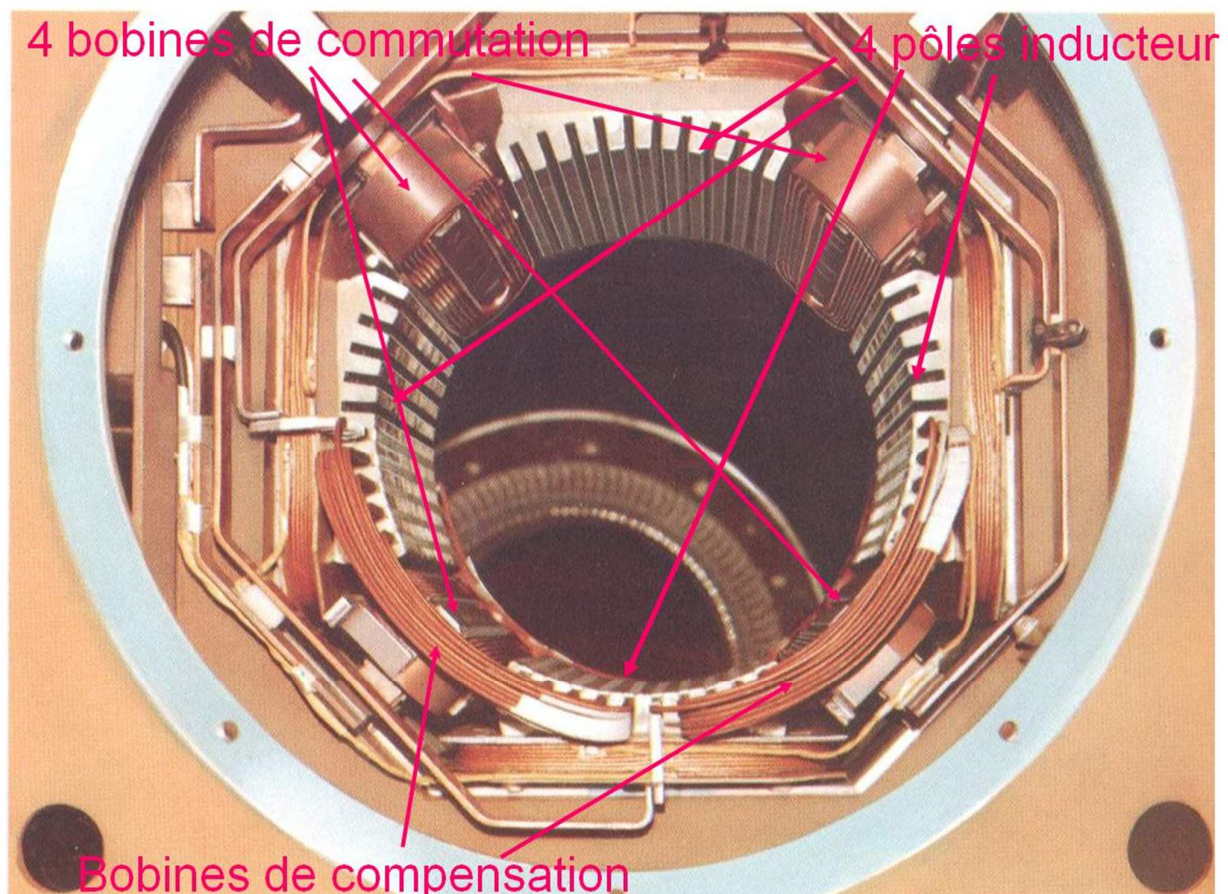
Độ lớn: $e_{td} = B l v$

Chiều: theo qui tắc bàn tay phải

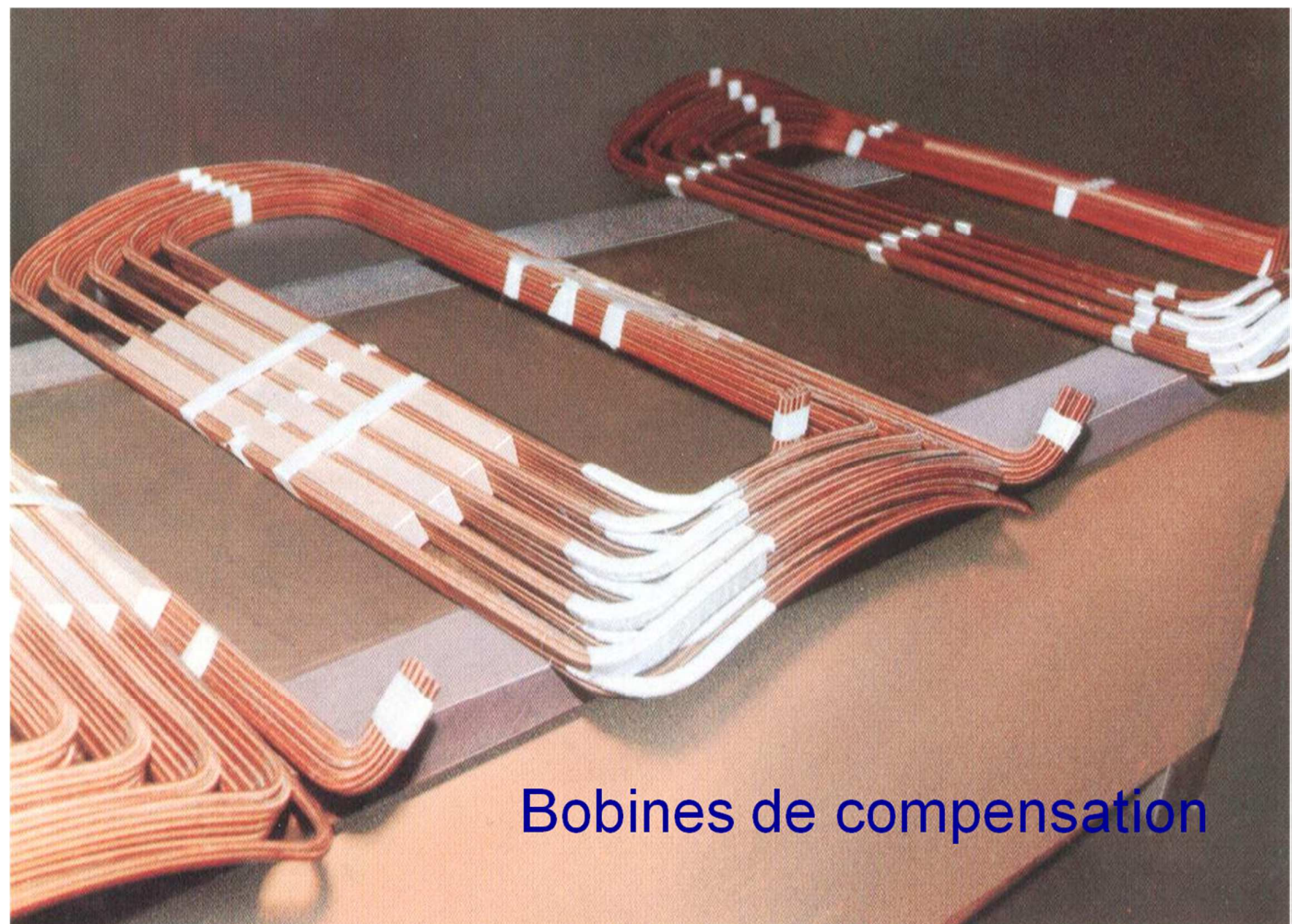
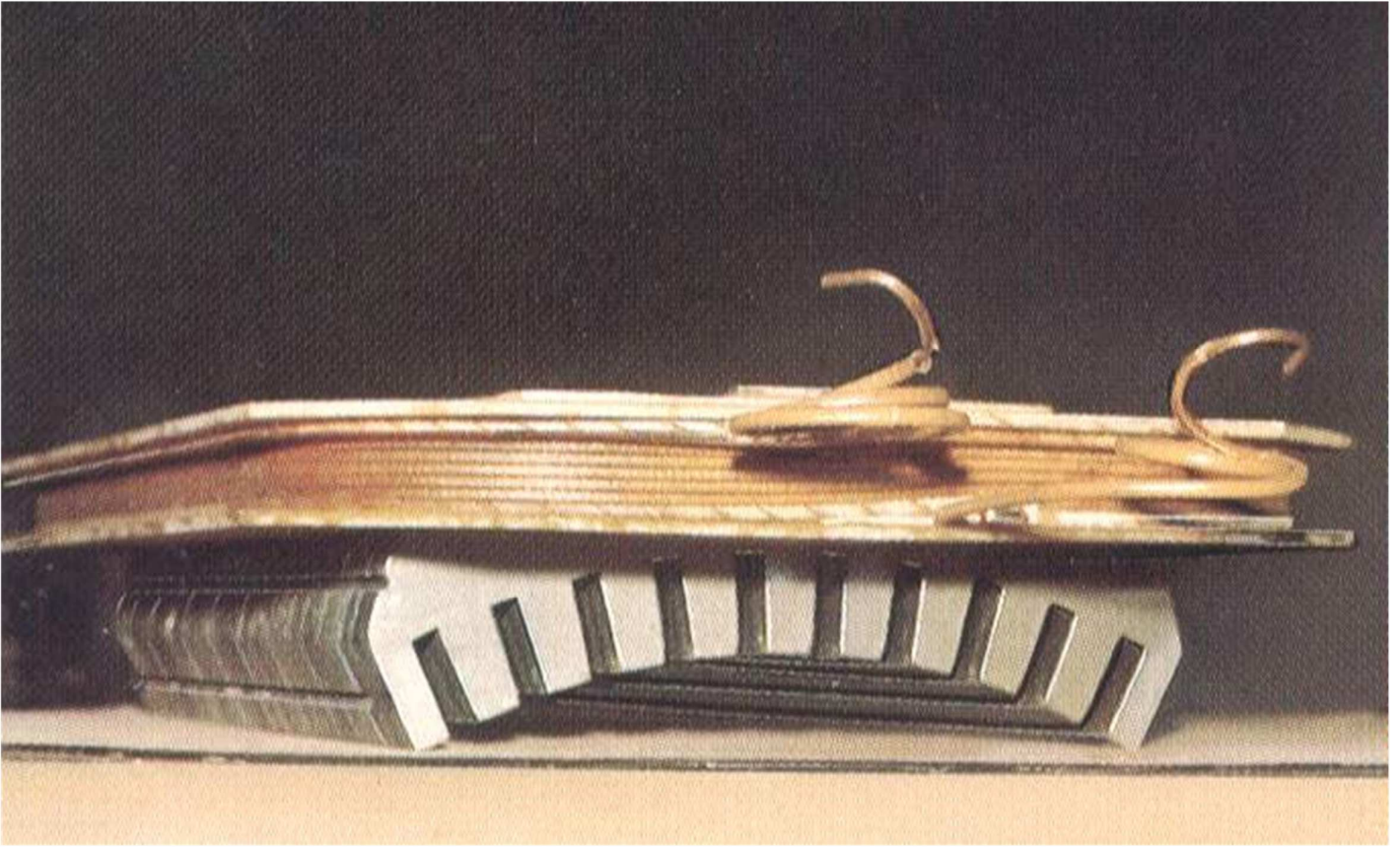
10.2 Cấu tạo

1. Stato (phần cảm)

Pôle inducteur

Bobines de compensation

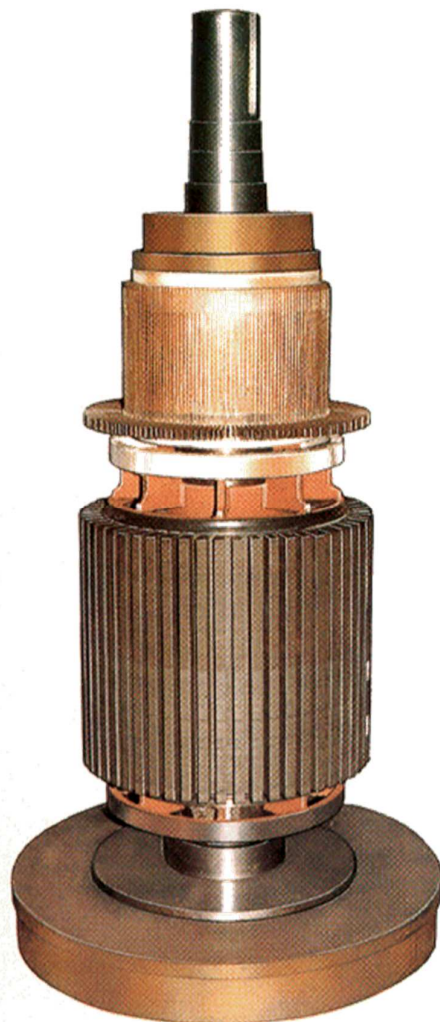

Pôle de commutation

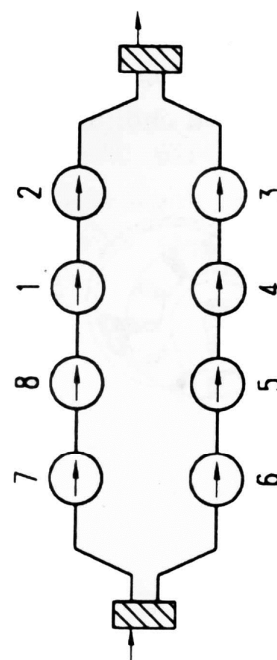
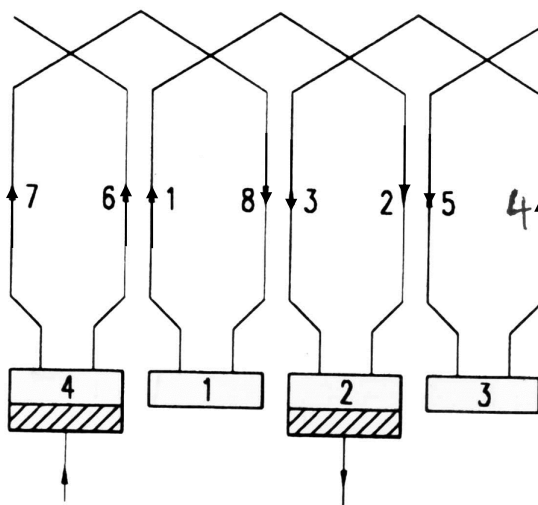
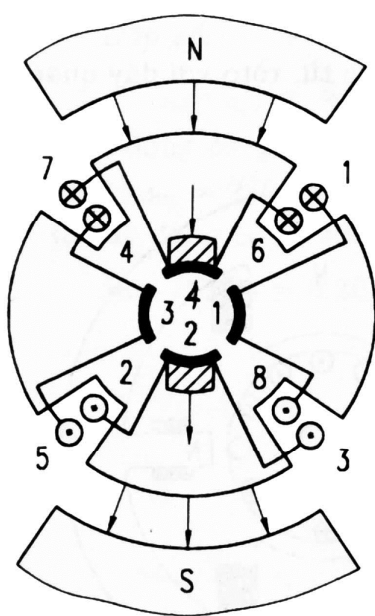

7

2. Rôto (phần ứng)

8

9

Các đại lượng định mức

- P_{dm} : Công suất đầu ra, W, kW
  - Máy phát : Công suất điện
  - Động cơ : Công suất cơ
- U_{dm} : V, kV
- I_{dm} : A, kA
- Tốc độ quay n_{dm} , hiệu suất,...

10.3 Sức điện động phản ứng và mô men điện từ

1- Sức điện động phản ứng

$$e_u = Blv \quad B = \frac{\phi}{\tau l} \quad \tau = \frac{\pi D}{2p}$$

+ B: Từ cảm trung bình dưới mặt cực

+ l : Chiều dài tác dụng thanh dẫn

+ v : Vận tốc dài của thanh dẫn $v = \frac{\pi D n}{60}$

+ N: Tổng số thanh dẫn phản ứng

+ 2a : số nhánh song song

$$e_u = \frac{\phi}{\frac{\pi D}{2p} l} \frac{\pi D n}{60}$$

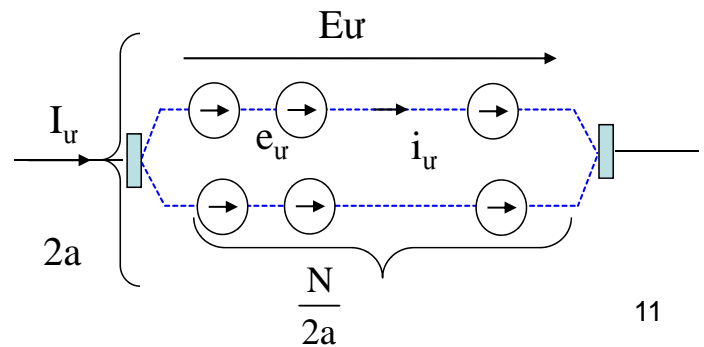
$$e_u = \frac{p\phi}{30} n$$

$$E_u = \frac{N}{2a} e_u$$

$$E_u = \frac{pN}{60a} \phi n$$

k_e : không đổi

$$E_u = k_e \phi n$$

11

2- Mô men điện từ

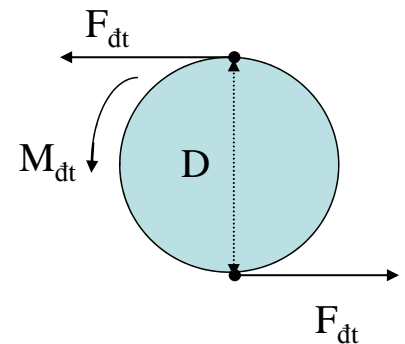
$$f_{dt} = B l i_u \quad i_u = \frac{I_u}{2a} \quad f_{dt} = \frac{\phi}{\frac{\pi D}{2p} l} \frac{I_u}{2a} = \frac{p\phi}{\pi D} \frac{I_u}{a}$$

$$F_{dt} = N f_{dt} = \frac{pN}{\pi D a} \phi I_u$$

$$M_{dt} = F_{dt} \frac{D}{2}$$

$$M_{dt} = \frac{pN}{2\pi a} \phi I_u$$

$$M_{dt} = k_m \phi I_u$$

3- Công suất điện từ

$$P_{dt} = M_{dt} \omega = \frac{pN}{2\pi a} \phi I_u \frac{2\pi n}{60} = \frac{pN}{60a} \phi n I_u$$

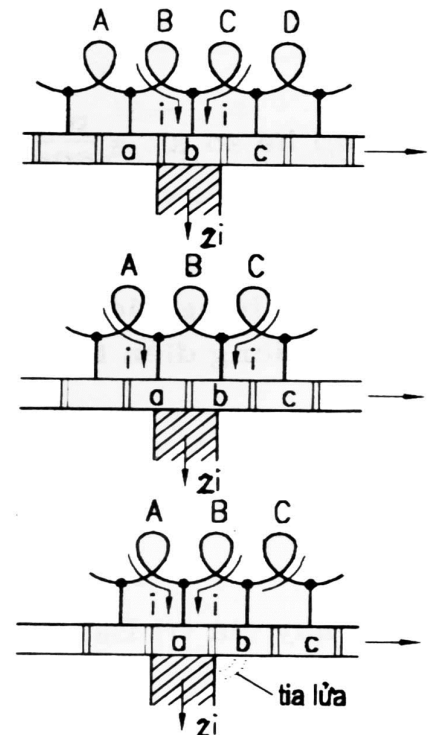
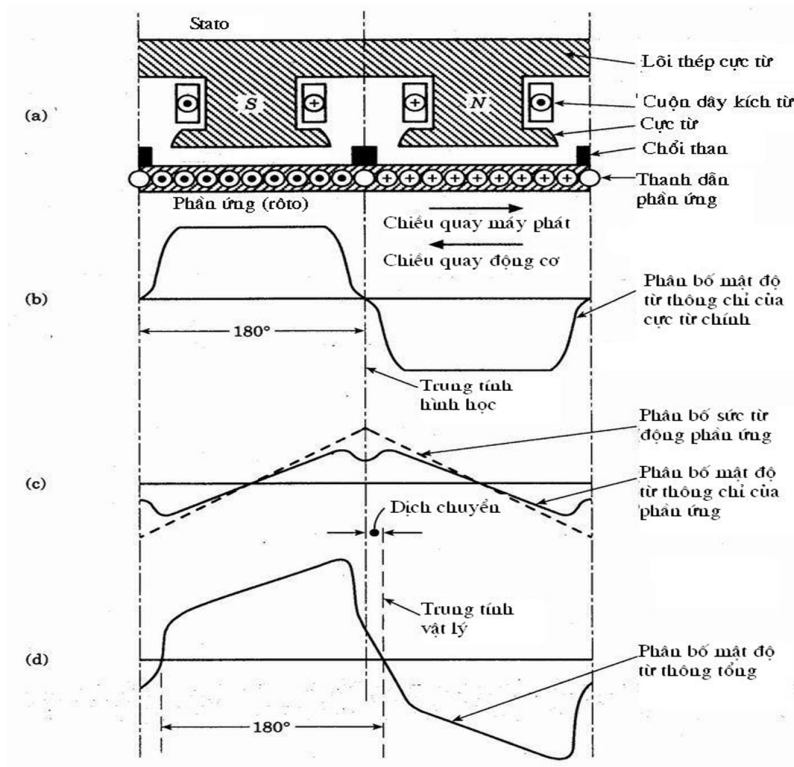
$$P_{dt} = E_u I_u$$

10.4 Tia lửa điện trên vành góp - biện pháp khắc phục

1. Nguyên nhân :

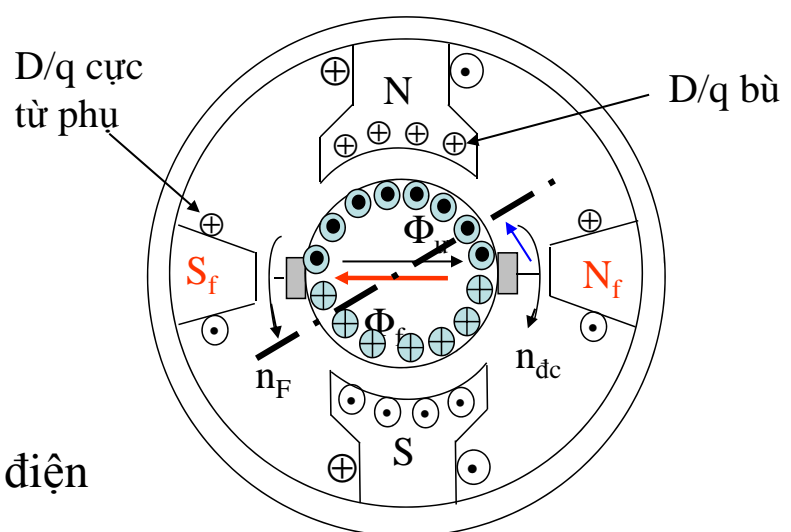
a. Cơ khí

b. Điện

2. Biện pháp khắc phục

- Cực từ phụ
- Dây quấn bù
- Dịch chuyển chổi điện

10.5 Phân loại

1. Máy điện một chiều kích từ độc lập I_{dc}

- Máy phát

Phương trình: $U = E_u - R_u I_u$

$$I_u = I$$

Ở chế độ định mức :

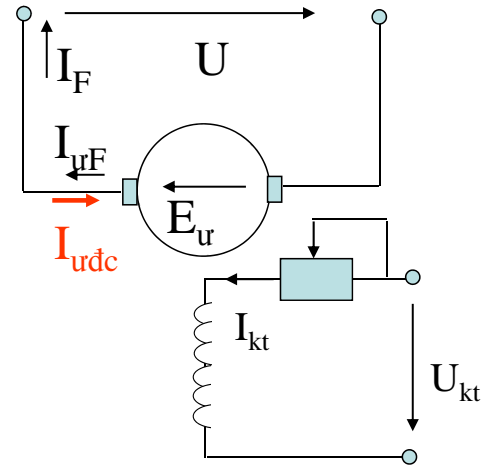
$$U_{dm} = E_{udm} - R_u I_{udm}$$

$$I_{udm} = I_{dm} = \frac{P_{dm}}{U_{dm}}$$

- Động cơ:

Phương trình: $U = E_u + R_u I_u$

$$I_u = I$$

Ở chế độ định mức :

$$U_{dm} = E_{udm} + R_u I_{udm}$$

$$I_{udm} = I_{dm} = \frac{P_{dm}}{\eta_{dm} U_{dm}}$$

15

2. Máy điện một chiều kích từ song song

- Máy phát

Phương trình: $U = E_u - R_u I_u$

$$I_u = I + I_{kt}$$

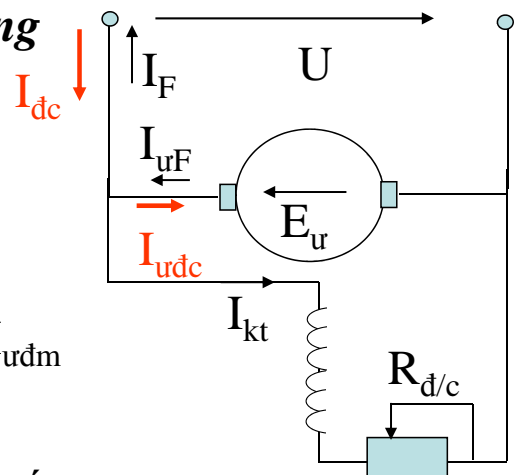
Ở chế độ định mức : $U_{dm} = E_{udm} - R_u I_{udm}$

$$I_{udm} = I_{dm} + I_{kt} = \frac{P_{dm}}{U_{dm}} + I_{kt}$$

- Động cơ:

Phương trình: $U = E_u + R_u I_u$

$$I_u = I - I_{kt}$$

Ở chế độ định mức :

$$U_{dm} = E_{udm} + R_u I_{udm}$$

$$I_{udm} = I_{dm} - I_{kt} = \frac{P_{dm}}{\eta_{dm} U_{dm}} - I_{kt}$$

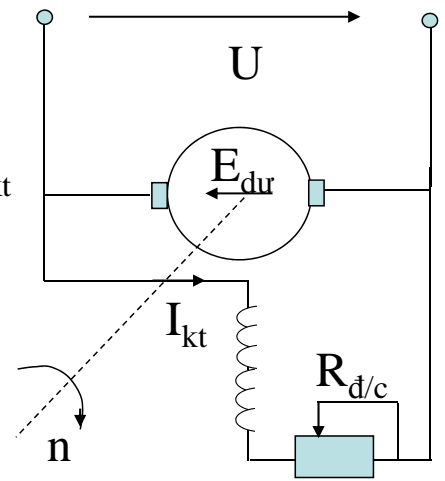
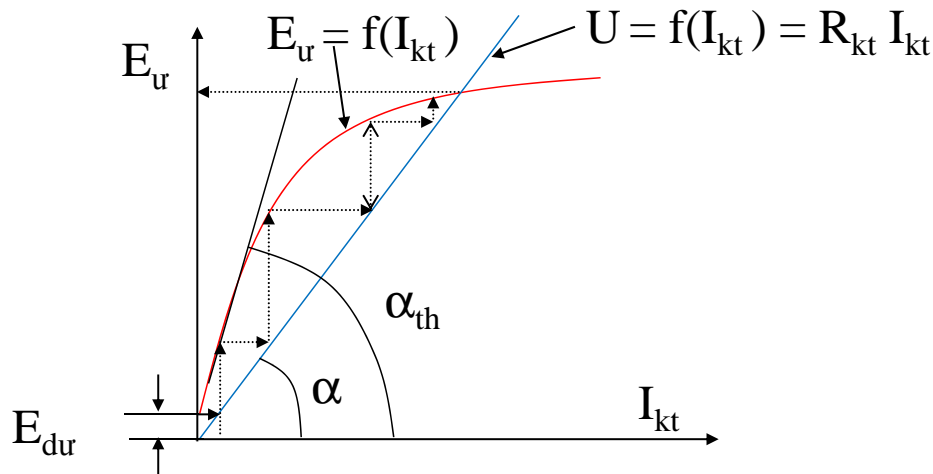
3. Máy điện một chiều kích từ nối tiếp

4. Máy điện một chiều kích từ hỗn hợp

10.6 Máy phát điện một chiều

1. Quá trình thành lập điện áp

$E_{dur} \Rightarrow I_{kt1} \Rightarrow \phi_{kt}$ ϕ_{kt} cùng chiều ϕ_{dur} $\Rightarrow \phi_{tổng} \Rightarrow E_u$
 $\Rightarrow I_{kt2} > I_{kt1} \dots$

ĐK thành lập
điện áp

- Tồn tại ϕ_{dur}
- ϕ_{kt} cùng chiều ϕ_{dur}
- $\alpha < \alpha_{th}$
- $n_{đc}$ sơ cấp đủ lớn

$$\tan \alpha = R_{kt} = R_{đ/c} + r_{kt}$$

$$\Rightarrow R_{đ/c} < R_{th}$$

17

2. Đặc tính ngoài: Quan hệ $U = f(I)$

Điều kiện $\begin{cases} n = \text{const} \\ R_{kt} = \text{const} \end{cases}$

a- Kích từ độc lập

$$U = E_u - R_u I_u$$

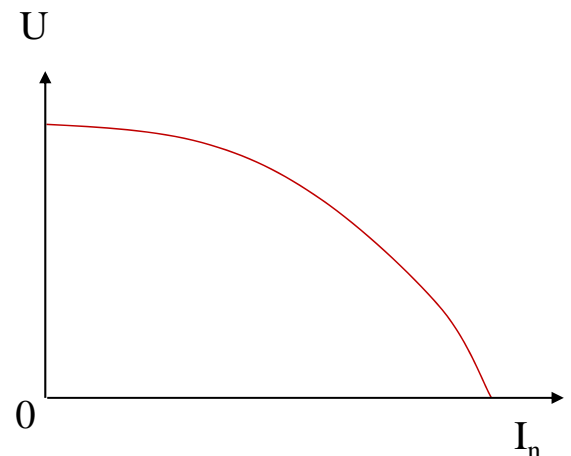
Khi $I \nearrow$

- $R_u I_u \nearrow$

- Phản ứng phản ứng $\nearrow$

$\Rightarrow$ từ thông ϕ tổng giảm

$\rightarrow U$ giảm

18

b. Kích từ song song

$$U = E_u - R_u I_u$$

Khi I ↑

$$I_u = I + I_{kt}$$

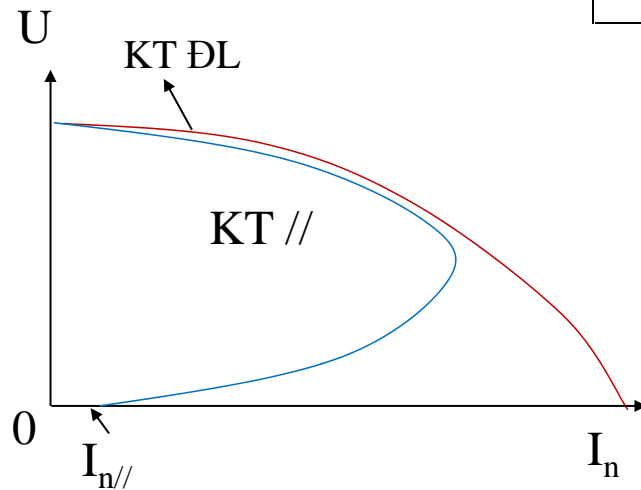
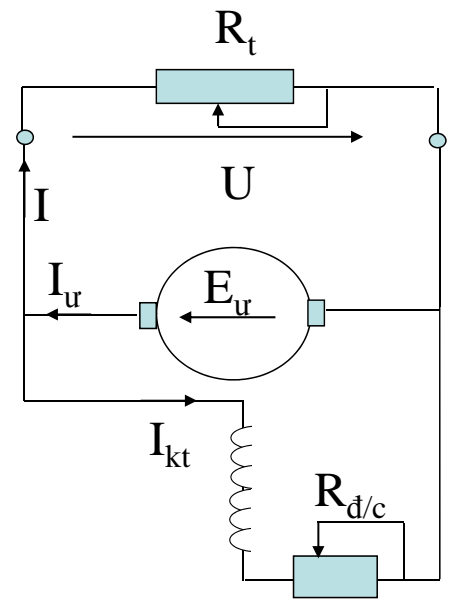
- $R_u I_u$
- Phản ứng phần ứng

→ ϕ tổng

→ U giảm → I_{kt}

→ ϕ giảm → E_u giảm

→ U ↓↓

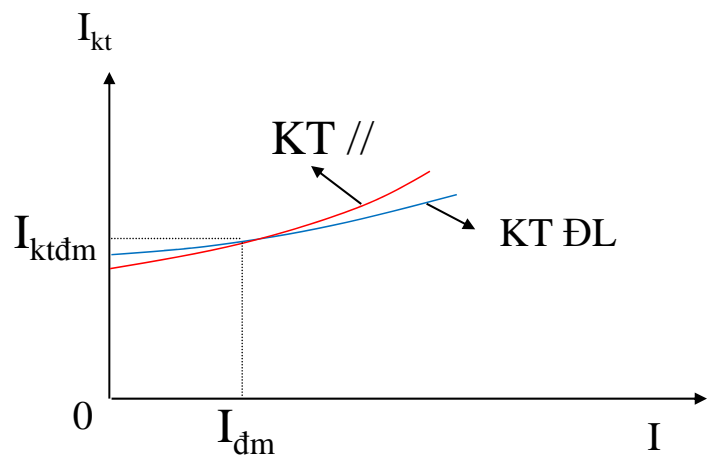

19

3. Đặc tính điều chỉnh

Quan hệ $I_{kt} = f(I)$

$$\text{Đ/k} \begin{cases} n = \text{const} \\ U = \text{const} \end{cases}$$

10.7 Động cơ điện một chiều

1. Mở máy $n = 0 \Rightarrow E_{um} = k_e \phi n = 0$

$$U_{dm} = E_{um} + R_u I_{um} \Rightarrow I_{um} = \frac{U_{dm}}{R_u} \rightarrow \text{Rất lớn}$$

R_u → Rất nhỏ

→ Tia lửa mạnh → Phải giảm I_{um}

20

Phương pháp mở máy

a. Nối tiếp R_f với R_u

$$I_{um} = \frac{U_{dm}}{R_u + R_f} \rightarrow$$

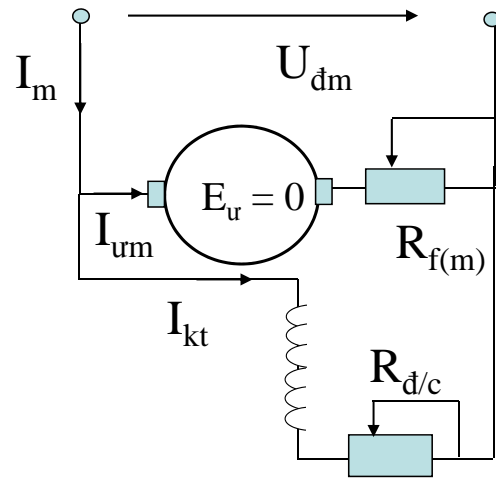
$$R_f = ? \text{ để } I_m \leq (2 \div 2,5) I_{dm}$$

• KT độc lập: $I_m = I_{um}$

• KT song song: $I_m = I_{um} + I_{kt}$

b. Giảm điện áp phản ứng

- Nối nối tiếp các rô to
- Bộ điều chỉnh điện áp

21

2. Đặc tính cơ: $n = f(M)$ $U = E_u + R_u I_u$ $E_u = U - R_u I_u$

$$E_u = k_e \phi n \Rightarrow n = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} - \frac{R_u I_u}{k_e \phi}$$

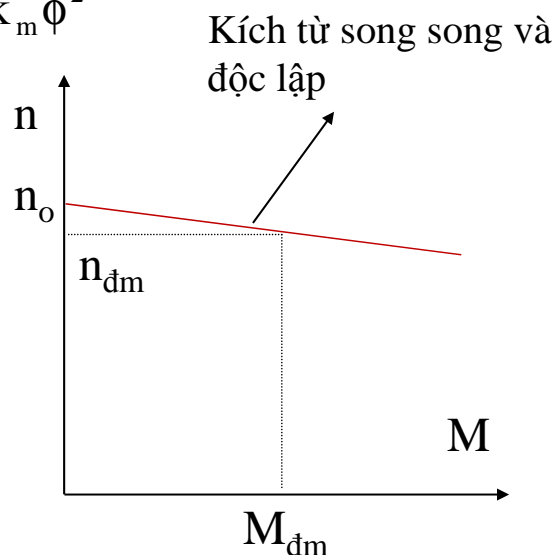
* Động cơ kích từ song song và độc lập

$$M = k_m \phi I_u \Rightarrow n = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} - \frac{R_u}{k_e k_m \phi^2} M$$

Khi U và $\phi = \text{const}$

$$\begin{cases} \frac{U_{dm}}{k_e \phi} = \text{const} = n_o \\ \frac{R_u}{k_e k_m \phi^2} = \text{const} = b \end{cases}$$

$$n = n_o - bM$$

22

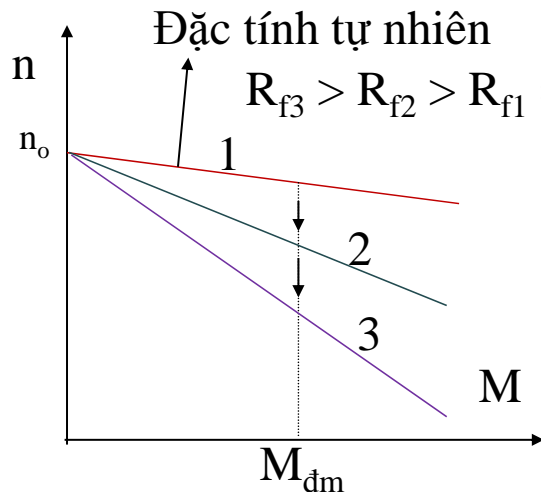
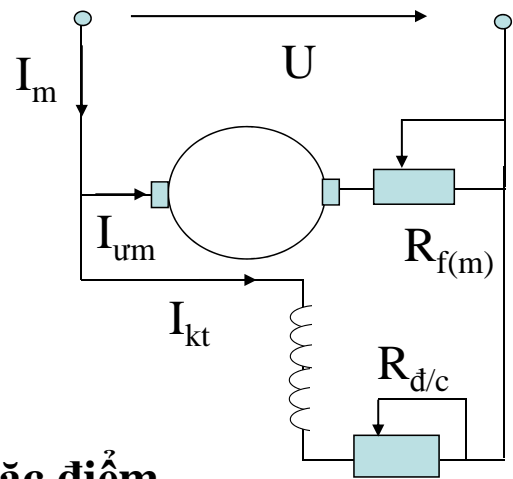

3. Điều chỉnh tốc độ

$$n = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} - \frac{R_r}{k_e k_m \phi^2} M$$

a. Thay đổi R_f nối tiếp mạch phản ứng

có R_f $\left\{ \begin{array}{l} n_o = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} = \text{const} \\ \text{độ dốc } b = \frac{R_r + R_f}{k_e k_m \phi^2} \end{array} \right.$

$R_{f3} > R_{f2} > R_{f1} = 0$ * **Đặc điểm**

- Điều chỉnh trơn
- Phạm vi tương đối rộng
- Vùng $n_{dc} < n_{dm}$: dưới định mức
- Độ cứng đặc tính cơ giảm
- Tổn hao trên R_f

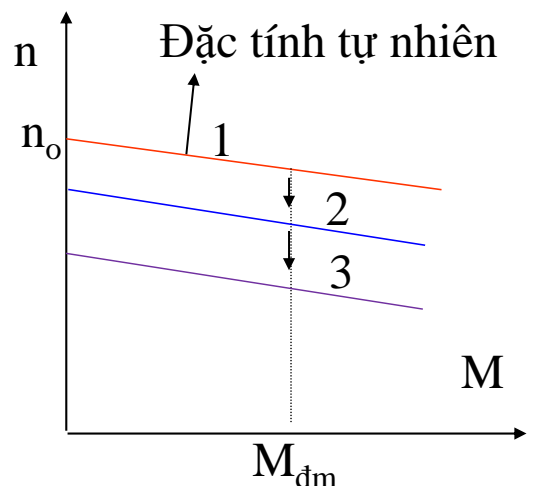
23

b. Giảm điện áp phản ứng U $n = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} - \frac{R_r}{k_e k_m \phi^2} M$

giảm U $\left\{ \begin{array}{l} n_o = \frac{U}{k_e \phi} \searrow \\ \text{độ dốc } b = \frac{R_r}{k_e k_m \phi^2} = \text{const} \end{array} \right.$

* **Đặc điểm**

- Điều chỉnh trơn
- Dải điều chỉnh rộng
- Vùng $n_{dc} < n_{dm}$
- Độ cứng đặc tính cơ không thay đổi
- Cần nguồn 1 chiều thay đổi được U

$$U_3 < U_2 < U_1 = U_{dm}$$

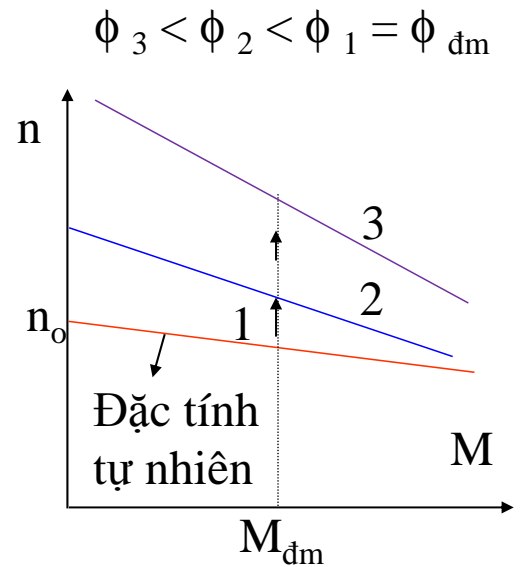
• Tổ MF – ĐC

• Bộ chỉnh lưu có điều khiển $\rightarrow$ Được sử dụng rộng rãi nhất 24

c. Thay đổi ϕ

$$n = \frac{U_{dm}}{k_e \phi} - \frac{R_r}{k_e k_m \phi^2} M$$

giảm ϕ $\left\{ \begin{array}{l} n_o = \frac{U}{k_e \phi} \\ \text{độ dốc } b = \frac{R_r}{k_e k_m \phi^2} \end{array} \right. \nearrow$

* Đặc điểm

- Điều chỉnh trơn
- Phạm vi tương đối rộng
- Vùng $n_{đc} > n_{dm}$ Khi $M_c = M_{dm} = \text{const}$

$$M_{đ/c} = k_m \phi I_r = \text{const} \Rightarrow \text{Tia lửa mạnh}$$

Khi $\phi \searrow \Rightarrow n \nearrow$

Rung, hỏng trục động cơ

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{hạn chế} \\ \frac{n_{đ/c}}{n_{dm}} \leq 2 \end{array} \right.$$

- Độ cứng đặc tính cơ có thay đổi
- Tổn hao ít, hiệu suất cao ($P_{kt} \ll P_{đc}$)

25

So sánh ĐC 1 chiều và ĐC KĐB :

- *Ưu điểm*: khả năng điều chỉnh tốc độ tốt
- *Nhược điểm*: cấu tạo phức tạp, giá cao, chi phí vận hành và bảo dưỡng lớn, nguồn 1 chiều

Ví dụ :

Động cơ 1 chiều KT// có : $P_{dm} = 15 \text{ kW}$; $U_{dm} = 220 \text{ V}$;

$R_r = 0,35 \Omega$; $R_{kt} = 100 \Omega$; $\eta_{dm} = 0,88$; $n_{dm} = 1300 \text{ v/ph}$

1. Tìm R_f nối tiếp mạch Roto để $I_m \leq 2,5 I_{dm}$

2. Cho đ/c làm việc ở chế độ máy phát với $P_{dm} = 16 \text{ kW}$;

$U_{dm} = 230 \text{ V}$; biết $I_{kt} = \text{const}$. Tìm n_{dm} ở chế độ máy phát

26

Giải :

1. Tìm R_f nối tiếp mạch Roto để $I_m \leq 2,5 I_{dm}$

$$I_m = I_{um} + I_{kt} \Rightarrow I_m = \frac{U_{dm}}{R_u + R_f} + \frac{U_{dm}}{R_{kt}} \leq 2,5 I_{dm}$$

$$I_{dm} = \frac{P_{dm}}{\eta_{dm} U_{dm}} = \frac{15 \cdot 10^3}{0,88 \cdot 220} = 77,5 \text{ A}$$

$$\frac{220}{0,35 + R_f} + \frac{220}{100} \leq 2,5 \cdot 77,5 \Rightarrow R_f \geq \frac{220}{2,5 \cdot 77,5 - 2,2} - 0,35 = 0,8 \text{ } \Omega$$

2. Tìm n_{dm} ở chế độ máy phát

$$\text{Từ } E_u = k_e \phi n \Rightarrow \frac{E_{u\text{đmF}}}{E_{u\text{đmĐ}}} = \frac{\cancel{k_e} \phi_{\text{đmF}} n_{\text{đmF}}}{\cancel{k_e} \phi_{\text{đmĐ}} n_{\text{đmĐ}}} \Rightarrow n_{\text{đmF}} = \frac{E_{u\text{đmF}}}{E_{\text{đmĐ}}} n_{\text{đmĐ}}$$

27

$$E_{u\text{đmF}} = U_{\text{đmF}} + R_u I_{u\text{đmF}}$$

$$I_{u\text{đmF}} = I_{\text{đmF}} + I_{kt}$$

$$I_{\text{đmF}} = \frac{P_{\text{đmF}}}{U_{\text{đmF}}} = \frac{16 \cdot 10^3}{230} = 69,6 \text{ A}$$

$$I_{u\text{đmF}} = I_{\text{đmF}} + I_{kt} = 69,6 + 2,2 = 71,8 \text{ A}$$

$$E_{u\text{đmF}} = 230 + 0,35 \cdot 71,8 = 255,13 \text{ V}$$

$$E_{u\text{đmĐ}} = U_{\text{đmĐ}} - R_u I_{u\text{đmĐ}}$$

$$= 220 - 0,35 \cdot (77,5 - 2,2) = 193,6$$

$$n_{\text{đmF}} = \frac{255,13}{193,6} 1300 = 1713 \text{ vg/ph}$$